

ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΟΝ ΑΓΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΒΑΘΥΡΡΥΑΚΙΤΟΥ

Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Schlumberger εἰς τὴν *Revue des Études Grecques*¹. Ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως εἰκονίζεται ἄγιος εἰς στάσιν ὀρθίαν, κρατῶν δόρυ, μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Ὁ ΘΕΟΔΩΡΟ(Σ) ἢ ὅποια συνεχίζεται ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως Ὁ ΒΑΘΥΡΙΑΚΙΤΙΣ. Ὁ δημοσιεύσας τὸ μολυβδόβουλλον δὲν ἀναφέρει δυστυχῶς ποῦ εὑρίσκειται τοῦτο, οὔτε καὶ τὸ χρονολογεῖ. Ἀκολουθοῦντες τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τοῦ Κωνσταντοπούλου², δυνάμεθα νὰ τὸ χρονολογήσωμεν ἀπὸ τοῦ ΙΑ' - ΙΒ' αἰῶνος, βάσει δὲ τῆς τεχντροπίας του δυνάμεθα νὰ τὸ τοποθετήσωμεν εἰς τὸν ΙΒ' αἰῶνα καὶ μάλιστα εἰς τὸ δεύτερον

ἡμῖσι αὐτοῦ. Εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς μᾶς ὀδηγεῖ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ μολυβδοβούλλου, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατὰ τὴν ἐξέτασιν αὐτῆς.

Ἡ ἐπιγραφὴ μὲ τὴν ἀναγκαίως νοουμένην προσθήκην τοῦ ΑΓΙΟΣ³ ἀποτελεῖ κανονικὸν δεκαπεντασύλλαβον, ἐπομένως πρέπει νὰ καταταχθῆ εἰς τὰς ἐμμέτρους ἐπιγραφάς⁴. Ἄλλ' ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ἰδιορρυθμίαι, αἱ ὅποια χαρακτηρίζουν τὸ μολυβδόβουλλον. Οὔτε ἡ συνήθης φράσις «Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ» ὑπάρχει, οὔτε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος τῆς βούλλας μνημονεύεται. Ὅθεν τὸ μολυβδόβουλλον πρέπει

¹ *Gustave Schlumberger, Sceaux Byzantins Inédits, Revue des Études Grecques* 4 (1891) 141.

² *Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντινὰ Μολυβδόβουλλα, Συλλογὴ Α. Σταμούλη, Ἀθήναι 1930.*

³ *Gust. Schlumberger, Sigillographie de l'Empire Byzantin, Paris 1884, σελ. 34, ἐν ὑποσημειώσει.*

⁴ Δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὰς ἐμμέτρους ἐπιγραφάς, τὰς δημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ *V. Laurent, Les Bouilles Métriques dans la Sigillographie Byzantine, Ἑλληνικά* 7 (1934) 63 κέ.

νά ἀνήκη εἰς ἐκκλησίαν ἢ μονήν, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου, τοῦ Βαθυρρυακίτου. Παραδείγματα τοῦ αὐτοῦ τύπου εὐρίσκομεν δημοσιευμένα ὑπὸ τοῦ Schlumberger εἰς τὴν Sigillographie Byzantine¹. Τὸ ἐπώνυμον τοῦ ἁγίου εἶναι τοπωνυμικόν. Ἐπομένως ἡ μονὴ ἢ ἡ ἐκκλησία πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τόπον, ὀνομαζόμενον Βαθυρρύακα.

Ὁ ἐκδότης τοῦ μολυβδοδόλλου Schlumberger στηριζόμενος ἐπὶ χωρίων τοῦ Κεδρηνοῦ² καὶ τοῦ Γενεσίου³ τοποθετεῖ τὴν μονὴν ἢ ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Βαθυρρυακίτου εἰς τὸν λεγόμενον Βαθυρρύακα ἢ Βαθὺν Ῥύακα πλησίον τῆς Σεβαστείας ἐπὶ τοῦ Ἄλυος⁴.

Ἐπάρχουν πράγματι πολλοὶ λόγοι, οἱ ὅποιοι μᾶς ὀδηγοῦν εἰς ἀναζητήσιν μονῆς ἢ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου εἰς τὴν ἀκριτικὴν αὐτὴν περιοχὴν. Πρῶτον ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Τήρων κατάγεται ἐκ τῆς περιοχῆς αὐτῆς τῆς τρίτης Καππαδοκίας, τῆς ἀργότερον ὀνομασθείσης θέμα Ἀρμενιακόν⁵. Φυσικὸν λοιπὸν εἶναι νὰ ὑπάρχη τόπος λατρείας αὐτοῦ ἐκεῖ, δεδομένου μάλιστα ὅτι καὶ εἰς τὰ Ἀκριτικά ἔπη ὁ Διγενὴς ἐπικαλεῖται ὡς προστάτην αὐτοῦ ἅγιον τὸν Ἅγιον Θεόδωρον, τὸν ὅποιον μάλιστα ἀποκαλεῖ μέγαν ἀπελάτην⁶. Καὶ ἀναφέρεται πράγματι εἰς τὸ Synaxarium Constantinopolitanum μονὴ Βαθυρρύακος, τὴν ὁποῖαν κακῶς ὁ ἐκδότης αὐτοῦ Delehayε τοποθετεῖ εἰς τὴν Βιθυνίαν, διότι ἡ μονὴ αὐτὴ εὐρίσκεται εἰς τὸν Βαθυρρύακα πλησίον τῆς Σεβαστείας. Ῥητῶς ὅμως εἰς τὸ Συναξάριον ὀνομάζεται αὕτη Μονὴ τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ καὶ ὄχι τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου⁷.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ὁ Βαθὺς Ῥύαξ τῆς Σεβαστείας τὸ τοπωνύμιον, τὸ ὅποιον ἀναζητοῦμεν διὰ νὰ τοποθετήσωμεν τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Βαθυρρυακίτου ἐκκλησίαν ἢ μονήν. Πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν ἄλλον ἄλλοῦ Βαθυρρύακα, καὶ περὶ τινος τοιοῦτου μᾶς ὁμιλοῦν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ καὶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης.

Τὸ χωρίον τῆς Ἄννης Κομνηνῆς ἔχει ὡς ἑξῆς:

¹ Βλ. σελ. 152, 137.

² Κεδρηνός, Βόνν., II, 310, 1. 6.

³ Γενέσιος, Βόνν., 122, 22.

⁴ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Περὶ Βασιλείου Τάξεως, P. G. 112, 828. Πρβ. J. B. Bury, The ἀπληκτα of Asia Minor, Βυζαντις 2 (1911 - 12) 223. W. M. Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, London 1890, σελ. 220.

⁵ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Περὶ Θεμάτων, Βόνν., 21, 5.

⁶ Παραλλαγὴ τοῦ Ἑσχωριᾶλ ἐν Λαογραφία 3 (1911 - 12) 579. Βλ. Στίλπωνος Κυριακίδου, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, Ἀθήναι, σελ. 25, στίχ. 891.

⁷ Hip. Delehayε, Synaxarium Constantinopolitanum, Bruxellis 1902, 154, 25, 84.

«Ἐνιαχοῦ δὲ τῆς ἐσπέρας καὶ πολίχνιά τινα κατεῖχον, μηδὲ τῶν ἀγγλοῦ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων κωμοπόλεων φειδόμενοι, παραγενόμενοι καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ οὐτιω καλουμένου Βαθέος Ῥύακος, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἐπ' ὄνομαί τοῦ ἐν μάρτυσι μεγίστου Θεοδώρου τέμενος ἴδρυνται. Πολλοὶ μὲν γὰρ καὶ ἐφοίτων ἐντεύξεως τοῦ ἁγίου χάριν καθ' ἑκάστην ὀπηγνίκα δ' ἡ Κυριακὴ παρῆν, πάνδημον οἱ εὐσεβεῖς ἐποιοῦντο τὴν πρὸς τὸ ἱερὸν τούτου τέμενος ἔλευσιν, παννύχιοι καὶ πανημέριοι κύκλω τε καὶ κατὰ τὸν πρόδομον καὶ ὀπισθόδομον τοῦ νεῶ προσμένοντες. Ἄλλὰ τοσοῦτον ὑπερίοχυσεν ἡ τῶν Σκυθῶν ἀκάθεκτος ὀρηγή, ὡς μηδὲ τὰς πύλας ὑπανοῖξαι τοῦ Βυζαντίου τολμᾶν τοὺς εἰς τὸν μάρτυρα φοιτᾶν βουλομένους διὰ τὰς ἀθρόας ἐφόδους τῶν Σκυθῶν»¹.

Τὸ δὲ τοῦ Νικήτα Χωνιάτου ἔχει οὕτως:

«Ἐῤῥαιρον δὲ πρὸς τὴν μελετωμένην πρᾶξιν εὐρηκέναι καιρὸν οἴηθεῖσα τὴν εἰς τὸν Βαθὺν Ῥύακα μετὰ τοῦ βασιλέως ἐξέλευσιν τοῦ πρωτοσεβαστοῦ ἐπὶ τῷ τελεσθῆναι τὰ ὅσια Θεοδώρῳ τῷ χριστομάρτυρι κατὰ τὴν ἑβδόμην τῆς πρώτης τῶν νησιεῶν...»².

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω χωρίων προκύπτει σαφῶς ὅτι ὁ Βαθὺς Ῥύαξ τῆς Κομνηνῆς καὶ τοῦ Χωνιάτου ἦτο τόπος ἐκτὸς καὶ πολὺ πλησίον τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινοπόλεως, ὅπου ὑπῆρχε σπουδαιότατος ναὸς τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου, τοῦ ἰδίου πιθανώτατα, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ μολυβδόβουλλον ἀναγράφεται ὡς Ἁγιος Θεόδωρος Βαθυρρουακίτης.

Ὁ Ducange εἰς τὰ σχόλιά του εἰς τὴν Ἀλεξιάδα λέγει ὅτι πιθανῶς ὁ Βαθὺς Ῥύαξ τοῦ χωρίου τῆς Κομνηνῆς εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν «Βαθύκολπον» τοῦ Διονυσίου Βυζαντίου³, ἀλλ' ἡ ταύτισις δὲν εἶναι ὀρθή, διότι ὁ Βαθύκολπος εὐρίσκεται εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου, ἐνῶ ὁ Βαθὺς Ῥύαξ εὐρίσκεται εἰς τὴν Προποντίδα. Ἡ ταύτισις ὅμως ὑπὸ τοῦ Ducange τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἐν Βαθει Ῥύακι μὲ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἐν τῷ Ῥησίῳ εἶναι καὶ σήμερον παραδεκτὴ ὑπὸ τοῦ εἰδικῶς τὰ πράγματα ἐξετάσαντος Janin⁴, φαίνεται δὲ ὅτι εἶναι ὀρθή.

Κατὰ τὸν Janin ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἐν τῷ Ῥησίῳ, ὁ ταυτιζόμενος μὲ τὸν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἐν τῷ Βαθει Ῥύακι, πρέπει

¹ Ἄννα Κομνηνή, Βόνν., I, 392, 21 κέ.

² Νικήτας Χωνιάτης, Βόνν., 301, 16.

³ Petri Gyllii, Anapulus Bospori Thracii, Geographi Graeci Minores, Fr. 43, τόμ. II, σελ. 53.

⁴ R. Janin, La Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Constantinople : Les églises et les monastères, Paris 1953, τόμ. III, σελ. 157 - 158.

νά χρονολογῆται τουλάχιστον ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος, ἐφ' ὅσον ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Προκόπιος¹.

Τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἀναφέρεται ὡς μοναστήριον εἰς τὸν Βίον τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ². Τὸ Ῥήγιον τοῦ χωρίου αὐτοῦ ὁ Janin ὀρθῶς τὸ θεωρεῖ σφάλμα ἀντὶ τοῦ Ῥήσιον, διότι ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀπόστασις τοῦ Ῥηγίου ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο πολὺ μεγάλη, ὥστε νὰ δικαιολογηθῆ ἡ ταχύτης, μετὰ τῆς ὁποίας διεξήχθησαν αἱ ἀνακρίσεις κατὰ τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ. Πράγματι τὸ Ῥήγιον εἶναι πόλις³, ἀπέχουσα κατὰ τὸν Γρηγορᾶν περὶ τὰ εἴκοσι χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας⁴. Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ Ῥήγιον δὲν ἀναφέρεται ναὸς ἢ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου, ἐνῶ ἀντιθέτως εἶναι αἱ περὶ Ῥησίου πληροφορίαι μᾶς δμιλοῦν περὶ ναοῦ ἢ μοναστηρίου ἢ οἴκου τοῦ μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου ἐκεῖ. Εἰς τὸ λεξικὸν τοῦ Σουῦδα καὶ εἰς τὴν λέξιν Ῥῆσος ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς: «στρατηγὸς τῶν Βυζαντίων, τὰς οἰκήσεις ἔχων πρὸ τῆς πόλεως ἐν τόπῳ ἐπιλεγομένῳ Ῥησίῳ, ἐνθα νῦν ὁ οἶκος τοῦ μεγάλου μάρτυρος Θεοδώρου γνωρίζεται».

Τὸ Ῥήσιον ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Προκοπίου⁵ ὡς τόπος εὐρισκόμενος πρὸ τῆς πόλεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ Παλατίνη Ἀνθολογία⁶ μᾶς δμιλεῖ περὶ «πόρτας τοῦ Ῥησίου ἐν Βυζαντίῳ», ἄρα ἡ τοποθεσία ἔπρεπε νὰ εὐρίσκεται πολὺ πλησίον τῶν τειχῶν. Τοῦτο συμπέπει ἀπολύτως μὲ τὴ περιγραφὴν τοῦ Βαθῆος Ῥύακος, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει ἡ Ἄννα Κομνηνή. Διότι ἐὰν ὁ ναὸς δὲν ἦτο πολὺ πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν θὰ ἠδύναντο οἱ πιστοὶ νὰ τὸν ἐπισκέπτονται καθ' ἑκάστην καὶ μάλιστα πανδημεῖ τὴν Κυριακὴν.

Διατὶ τὸ τοπωνύμιον ὀνομάζεται εἰς μὲν τοὺς παλαιότερους Ῥήσιον, εἰς δὲ τὴν Κομνηνὴν καὶ τὸν Χωνιάτην Βαθῆς Ῥύαξ, δὲν ὑπάρχουν πληροφορίαι εἰς τοὺς συγγραφεῖς. Πιθανώτατα τὸ τοπωνύμιον Βαθῆς Ῥύαξ ἦτο λαϊκώτερον, ἐνῶ τὸ Ῥήσιον ἀρχαϊκώτερον, διὰ τοῦτο καὶ ὑπεχώρησε πρὸ τοῦ λαϊκώτερου. Ἐπειτα τὸ τοπωνύμιον Βαθῆς Ῥύαξ μετὰ τῶν παραλλαγῶν αὐτοῦ (Βαθυρρύαξ, Βαθυρρυάκι, Βαθύρ-

¹ Προκόπιος, Περὶ Κτισμάτων (ἔκδ. Haury), I, 4, 28: «τὸ Θεοδώρου ἁγίου τέμενος πρὸ τῆς πόλεως κείμενον ἐν χώρῳ καλουμένῳ Ῥησίῳ».

² Vita Sancti Maximi Confessoris, P. G. XC, 101 A: «πρὸς τὴν ἐν τῷ Ῥησίῳ μοναστηρίῳ, ὃ τοῦ ἁγίου προσωνόμασται Θεοδώρου, τοῦτον μετακομίσας».

³ Ἰωάννης Κατακουζηνός, Βόνν., II, 518, 16.

⁴ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, Βόνν., 540, 7.

⁵ Προκόπιος, ἔ.ἀ. Πρὸ. Σκαρλ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις, Ἀθῆναι 1851, σελ. 320 - 321.

⁶ Anthologia Palatina, IX, 691.

ρεμα) εἶναι κοινότατον καὶ σήμερον ἀκόμη, διότι προέρχεται ἀπὸ τὴν φυσικὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν ὑπαρξιν βυάκων, τοιοῦτοι δὲ σημειοῦνται δύο, πλησίον ἀλλήλων, εἰς τὸν χάρτην ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ἑρησίου.

Τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἐν τῷ Ἑρησίῳ ὑπῆρχεν ἀκόμη εἰς τὸ τέλος τοῦ Θ' αἰῶνος, ἐφ' ὅσον ἐκεῖ διέμενον ὁ Εὐθύμιος ὁ Σύγκελλος¹. Τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἡ Ἄννα Κομνηνὴ δὲν ὀμιλεῖ πλέον περὶ μοναστηρίου τοῦ μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου, ἀλλὰ περὶ «τεμένους» αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικήτας Χωνιάτης ἀναφέρει ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ μετέβαινε μετὰ τῆς αὐλῆς εἰς τὸν Βαθὺν Ῥύακα κατὰ τὴν ἐβδόμην τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν διὰ νὰ τελέσῃ «τὰ ἕσια Θεοδώρῳ τῷ Χριστομάρτυρι». Περὶ μοναστηρίου δὲν γίνεται λόγος, ἐπομένως δὲν γνωρίζομεν ἀσφαλῶς ἐὰν κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους ὑφίστατο ἀκόμη τοῦτο. Πάντως ἡ λέξις «τέμενος» παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς εἶναι γενικὴ καὶ ἡδύνατο πολὺ καλὰ νὰ δηλώσῃ καὶ τὸν ναὸν καὶ τὸ μοναστήριον.

Αἱ πληροφορίες τῆς Ἄννης Κομνηνῆς καὶ τοῦ Χωνιάτου διὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου εἰς τὸν Βαθὺν Ῥύακα εἶναι πολύτιμοι. Οὗτος ἦτο, ὡς φαίνεται ἐξ αὐτῶν, ἀξιολογώτατος ναὸς, ἐφ' ὅσον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς αὐλῆς μετέβαινον ἐκεῖ διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου τὸ Σάββατον τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν. Τὸ περίεργον ἐδῶ εἶναι ὅτι κατὰ τὸ Synaxarium Constantinopolitanum ἢ σύναξις τοῦ μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος τελεῖται κατὰ τὴν ἐβδόμην τῆς πρώτης τῶν νηστειῶν «ἐν τῷ ἀγιωτάτῳ αὐτοῦ μαρτυρίῳ ἐν τοῖς Σφωρακίῳ»². Ὁ δὲ ναὸς τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἐν τοῖς Σφωρακίῳ εἶναι κατὰ τὸν Janin³ ὁ παλαιότερος καὶ σπουδαιότερος ναὸς τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἐν Κωνσταντινουπόλει, εὐρισκόμενος μάλιστα πλησίον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὅτι πρόκειται καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις περὶ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος εἶναι βέβαιον, διότι εἰς τὰ Συναξάρια δὲν ἀναφέρεται ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀναφέρεται τὸ θαῦμα τοῦ Τήρωνος κατὰ τὴν ἐβδόμην τῆς πρώτης τῶν νηστειῶν. Ὅτι ἡ πρόσδος τοῦ βασιλέως ἐγένετο εἰς τὸν ἕξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ναὸν καὶ ὄχι εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πλησίον τοῦ παλατίου κείμενον εἶναι βεβαίως πρᾶγμα περίεργον. Ἡ μόνη δυνατὴ ὑπόθεσις, ἐφ' ὅσον λείπουν αἱ πληροφορίες, εἶναι ὅτι παλαιότερον μὲν ἢ σύναξις τοῦ Ἁγίου ἐγένετο εἰς

¹ Vita Euthymii, ἐκδ. De Boor, 12. Πρβ. Μανουὴλ Γεδεών, Ἑγγραφοὶ λίθοι καὶ κεράμια, Κων/λις 1892, σελ. 62, ὑποσημ. 19.

² Syn. CP., 469.

³ *E. α., σελ. 159.

τὸν ναὸν τοῦ, τὸν ἐν τοῖς Σφωρακίου, κατὰ τὸ Συναξάριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀργότερον δὲ μετεφέρθη εἰς τὸν ἔξω τῶν τειχῶν ναὸν, ὃ ὁποῖος πιθανῶς εἶχεν ἀποκτήσει μεγαλυτέραν φήμην. Διότι ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Χωνιάτου δὲν φαίνεται ὅτι ἡ πρόσδος τοῦ βασιλέως ἔξω τῶν τειχῶν ἦτο μεμονωμένον γεγονός μόνον διὰ τὸ ἔτος 1182. Ἀντιθέτως φαίνεται ὅτι ἡ συνήθεια ἦτο καθιερωμένη, ἐφ' ὅσον αὐτὴν τὴν περίστασιν ἀνέμενε καὶ ἡ ἑτεροθαλής ἀδελφή τοῦ Ἀλεξίου Μαρία, διὰ τὴν ἀστήση τὴν ἐνέδραν εἰς τὸν πρωτοσεβαστόν¹.

Ἄλλ' οἱ δύο ναοὶ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος, ὃ ἐν τοῖς Σφωρακίου καὶ ὃ ἐν τῷ Ῥησίῳ, ἔχουν καὶ ἄλλο κοινὸν γνώρισμα. Ἀναφέρονται ἀμφότεροι εἰς τὸ Συναξάριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς μαρτύρια τοῦ ἁγίου². Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εἶναι ἀμφότεροι κυριολεκτικῶς μαρτύρια, τούτεστι ναοὶ οἰκοδομηθέντες ἐπὶ τοῦ τύπου τοῦ μαρτυρίου. Πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι κατ' ἐπέκτασιν ὠνομάζοντο οὕτω, διότι ἦσαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου, ἢ διότι κατεῖχον λείψανόν τι αὐτοῦ. Παραδείγματα ναῶν, οἱ ὁποῖοι κατ' ἐπέκτασιν ὀνομάζονται μαρτύρια, ἔχομεν ἀρκετά³.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω τὸ μολυβδόβουλλον ἀνήκει εἰς τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ IB' αἰῶνος, ἐκ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ προκύπτει ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοδώρου τοῦ Βαθυρρυακίτου, ὃ ὁποῖος εὑρίσκετο ὄχι εἰς τὸν Βαθυρρύακα τῆς κεντρικῆς Μ. Ἀσίας, ἀλλ' εἰς τὸν ἔξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως Βαθυρρύακα, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου ἀντικατέστησε τὸ παλαιότερον τοπωνύμιον Ῥήσιον. Ἡ εἰς τὸν Βαθυρρύακα, τὸν πλησίον τῆς Σεβαστείας, μονὴ ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ ὄχι τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Ἐξετάζοντες τὰ κατὰ τὴν μονὴν τοῦ Βαθυρρύακος, τὴν τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἀνεφέρομεν εἰς τὴν σελ. 180 ὅτι κακῶς ὁ Delehaye ἐτοποθέτησε αὐτὴν ἐν Βιθυνίᾳ, διότι αὕτη εὑρίσκετο εἰς τὸν Βαθυρρύακα τῆς περιοχῆς τῆς Σεβαστείας.

Ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Delehaye εἰς τὰ προλεγόμενα εἰς τὸ Συναξάριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁴, διὰ τὴν τοποθετήσῃ τὴν μονὴν ἐν

¹ Νικήτας Χωνιάτης, Βόνν., 301.

² Syn. CP., 798, 469.

³ F. Cabrol - H. Leclercq, Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie, Paris 1932, τόμ. X, σελ. 2516 εἰς τὴν λέξιν μαρτύριον.

⁴ Hip. Delehaye, Synaxarium Constantinopolitanum, σελ. VII.

Βιθυνία ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Τρύφωνος Εὐαγγελίδου¹ καὶ Μανουὴλ Γεδεών². Τὰ τοῦ Εὐαγγελίδου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἴδω, ὁ Γεδεών ἕμως παραπέμπει διὰ τὴν μονὴν τοῦ Βαθέος Ῥύακος εἰς τὸν Συναξαριστὴν τοῦ Νικοδήμου, ὅπου ἀναγράφονται εἰς τὴν 15 Ἰανουαρίου τὰ ἑξῆς: «Τὰ ἐγκαίνια τῆς Μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ τῆς καλουμένης τοῦ Βαθέος Ῥύακος». Ἐν ὑποσημειώσει δὲ ὁ Νικόδημος πληροφορεῖ ὅτι «ἡ Μονὴ αὕτη εὐρίσκειται παρὰ τῇ Τριγλίᾳ, ἧτοι εἰς τὰ Μουντανία».

Πιστεύω ὅτι ἐκ τοῦ Νικοδήμου ἤρχισε πρῶτον ἡ παρεξήγησις περὶ ὑπάρξεως μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ εἰς Βαθυρρυάκα, τόπον τῆς Βιθυνίας εὐρισκόμενον πλησίον τῆς Τριγλίας, εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Μουντανίων. Ὁ Delehayε θεωρεῖ σφάλμα τοῦ Γεδεών³, ἐνῶ προφανῶς εἶναι σφάλμα τοῦ Νικοδήμου, ὅτι ἡ ἐν Τριγλίᾳ τῆς Βιθυνίας μονὴ τοῦ Βαθέος Ῥύακος ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ. Δέχεται ἕμως τὴν τοποθέτησιν τῆς μονῆς ἐν Βιθυνίᾳ, ἐφ' ὅσον αὕτη τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Τὸ σφάλμα τοῦ Νικοδήμου, τὸ ὅποιον παρέσυρε τοὺς συγγραφεῖς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη ὁ Delehayε διὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς μονῆς ἐν Βιθυνίᾳ, εἶναι διπλοῦν. Πρῶτον ὁ Νικόδημος μετέφρασε κακῶς τὸ Συναξάριον, τὸ ὅποιον εἶχεν ὑπ' ὄψιν του, καὶ τὸ ὅποιον φαίνεται ὅτι ἦτο εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἕμοιον πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Delehayε ὀνομαζόμενον Synaxaire de Sirmond. Ἐκ τῆς κακῆς μεταφράσεως τὰ εἰς τὸ Συναξάριον τοῦτο ἀναφερόμενα εἰς τὴν 11^η Ἰανουαρίου⁴, «τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἁγίου προφήτου Ἡλιοῦ τῆς μονῆς τοῦ Βαθυρρυάκου», κατήντησαν εἰς τὸν Συναξαριστὴν τοῦ Νικοδήμου ὡς ἑξῆς: «τὰ ἐγκαίνια τῆς Μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ τῆς καλουμένης τοῦ Βαθέος Ῥύακος». Ἡ παρανόησις εἶναι καταφανής. Τὰ ἐγκαίνια τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, διότι πράγματι ἀναφέρεται τοιοῦτον παρεκκλήσιον τῆς μονῆς⁵, ἐξελέφθησαν ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου ὡς ἐγκαίνια αὐτῆς ταύτης τῆς μονῆς, τιμωμένης οὕτω κατ' αὐτὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ. Τὸ δεύτερον σφάλμα τοῦ Νικοδήμου εἶναι ἡ τοποθέτησις τῆς μονῆς εἰς τὴν Τριγλίαν. Ἴσως ὁ Νικόδημος νὰ ἐγνώριζε μονὴν τινα τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἐκεῖ καὶ νὰ ἔκαμε σύγχυσιν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τῆς

¹ Τρύφ. Εὐαγγελίδου, Περὶ τινῶν ἀρχαιοτάτων Βυζαντινῶν μονῶν ἐν Βιθυνίᾳ, εἰς τὴν συλλογὴν Σωτήρ, Ἀθήναι 1889, τόμ. XII, σελ. 276.

² Μανουὴλ Γεδεών, Ἐγγραφοὶ λίθοι καὶ κεράμια, Κων/λις 1892, σελ. 27, ὁποσημ. 29.

³ Le Synaxaire de Sirmond, Anal. Bollandiana 14 (1895) 416, ὁποσημ. 2.

⁴ Syn. CP. 390. 13.

⁵ Syn. CP. 84, 17.

καλουμένης τοῦ Βαθέος Ῥύακος, ἡ ὁποία συμφώνως πρὸς τὰ περὶ αὐτῆς ἀναφερόμενα εἰς τὸ Συναξάριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πρέπει νὰ εὑρίσκεται εἰς τὸν Βαθὺν Ῥύακα τῆς περιοχῆς τῆς Σεβαστείας.

Ὁ ἐκδότης τοῦ Συναξαρίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Delehayε θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι τὸ Συναξάριον συνετάγη πρὸς χρῆσιν τούτου ἀκριβῶς τοῦ μοναστηρίου τοῦ Βαθέος Ῥύακος. Αἱ ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας κἀμνεὶ διὰ νὰ στηρίξη τὴν ἀποψίν του, εἶναι εὐλογώταται¹.

Τὸ μοναστήριον ἀναφέρεται πεντάκις εἰς τὸ Συναξάριον καὶ ὁ συγγραφεὺς του γνωρίζει τοὺς τέσσαρας πρώτους ἡγουμένους κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν. Ἀναφέρει ἐπίσης τὴν μνήμην τοῦ Ἰακώβου, οἰκονόμου τῆς μονῆς, ὡς καὶ τὰ παρεκκλήσια τῆς μονῆς καὶ τὰ ἐγκαίνια ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ μόνον προκειμένου περὶ ἱερῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πράγματι εἶναι δύσκολον νὰ πιστεύσωμεν, κατὰ τὸν Delehayε, ὅτι μοναχός, ὁ ὁποῖος δὲν κατήγετο ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ μοναστηρίου τοῦ Βαθέος Ῥύακος, θὰ ἐσκέπτετο νὰ ἀναγράψῃ εἰς τὸ συναξάριόν του πράγματα τόσο ἐλάχιστον ἐνδιαφέροντα τὴν ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ ὑποθέσεις βεβαίως αὗται, ὡς ὁ ἴδιος ὁ Delehayε ὁμολογεῖ, ἐπιδέχονται ἀντιρρήσεις, πάντως ἕμως οὐδὲν ἄλλο μοναστήριον παρέχει τόσας ἐνδείξεις ὅτι εἶναι ὁ τόπος, ὅπου συνετάγη τὸ Συναξάριον, ὅσας τὸ μοναστήριον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐν Βαθεὶ Ῥύακι.

Ὅτι ἕμως ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Βαθέος Ῥύακος δὲν εὑρίσκετο ἐν Βιθυνίᾳ, ἀλλὰ εἰς τὸν Βαθὺν Ῥύακα τῆς περιοχῆς τῆς Σεβαστείας, ἐξάγεται ὀρθῶς ἐκ τῶν τεκμηρίων, τὰ ὁποῖα παρέχει αὐτὸ τοῦτο τὸ Συναξάριον καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ ἀκόλουθα. Ὁ Πέτρος ὁ Εὐλαβής², δευτερός ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος, ὡς καὶ ὁ Ἰγνάτιος³, τέταρτος ἡγούμενος τῆς μονῆς, καὶ ὁ οἰκονόμος αὐτῆς Ἰακώβος⁴ κατήγοντο ἐκ τῆς δευτέρας ἐπαρχίας τῆς Καππαδοκίας, ὁ δὲ ὄσιος Λουκάς⁵, τρίτος ἡγούμενος τῆς μονῆς, κατήγετο ἐκ τῆς ἐπαρχίας τῆς Λυκαονίας. Πάντες ἐπομένως κατήγοντο ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς⁶, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν συγγραφέων τὸ τοπωνύμιον Βαθὺς Ῥύαξ.

¹ Le Synaxaire de Sirmond, ἔ.ἔ. σελ. 417.

² Syn. CP. 24, 22.

³ Syn. CP. 84.

⁴ Syn. CP. 154, 27.

⁵ Syn. CP. 26.

⁶ W. M. Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, London 1890, σελ. 266 ἰδὲ χάρτην.

Ὁ Βαθυρρύαξ ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ¹ καὶ Γενεσίου² ὡς καὶ τοῦ Συνεχιστοῦ τοῦ Θεοφάνους³ εἰς τὰς ἐναντίον τοῦ Χρυσόχειρος, ἀρχηγοῦ τῶν Παυλικιανῶν, ἀγῶνας τοῦ Βασιλείου Α΄. Ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὸ Περὶ Βασιλείου Τάξεως ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου⁴. Τὸ χωρίον τοῦ Πορφυρογεννήτου διωρθώθη ὑπὸ τοῦ Ramsay⁵ καὶ τοῦ Bury⁶ ὥστε νὰ ἐρμηνεύεται ὡς ἐξῆς: «ὅτι τὰ Ἀρμενικὰ θέματα θὰ συγκεντρωθοῦν, ἐὰν ἀντικειμενικὸς σκοπὸς εἶναι ἡ Τεφρική, εἰς τὸν Βαθὸν Ῥύακα». Κατὰ τὰ ἀνωτέρω λοιπὸν ἡ τοποθεσία πρέπει νὰ εὑρίσκεται εἰς τὴν ὁδόν, τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν Τεφρικήν, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὰ ἀνατολικά ὄρια τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, εἰς τὸ θέμα τῆς Κολωνείας⁷. Ὁ Ramsay στηριζόμενος εἰς τὰς πληροφορίας τῶν συγγραφέων ἐτοποθέτησε τὸν Βαθυρρύακα ἐπὶ τῆς μεγάλης στρατιωτικῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὠδήγει ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Ἀνατολήν⁸, καὶ τὸν ἐταύτισε μὲ τὸ σημερινὸν Yenî Khan⁹, σπουδαιότατον σημεῖον ὁδικῶν διασταυρώσεων, εὑρισκόμενον βορειοδυτικῶς τῆς Σεβαστείας καὶ ἀπέχον εἴκοσι ἐπτὰ μίλια ἀπ' αὐτῆς. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην μᾶς ὁδηγοῦν ἐπίσης καὶ αἱ ἐκ τοῦ συναξαρίου πληροφορίαι περὶ τοῦ Ἰγνατίου «τοῦ γενομένου τειάρτιου ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Σωτήρος τοῦ λεγομένου Βαθυρρύακος»¹⁰. Οὗτος κατὰ τὸ Συναξάριον «ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀποστασίας γενναίως κατηγωνίσασατο τοὺς τότε ἄρχοντας, οὓς ὁ ἄνομος ἀντίρτης προεχειρίσατο, ὁ ἀθεώτατος Σκληρός, ὁ πάσαν τὴν οἰκουμένην διαταράξας, διατηρῶν τὴν αὐτῷ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐμπιστευθεῖσαν ποίμνην ἀσινῆ καὶ ἀτάραχον. Τοῦ δὲ ἀντίρτου ἐκποδῶν γενομένου...». Ἀλλ' ἡ στάσις τοῦ Σκληροῦ, ὡς γνωστὸν, ἔλαθε χώραν ἀκριβῶς εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ συναξαρίου μᾶς βοηθεῖ καὶ εἰς τὴν χρονο-

¹ Κεδρηνός, Βόνν., 210, 5.

² Γενέσιος, Βόνν., 123, 124.

³ Συνεχιστὴς τοῦ Θεοφάνους, Βόνν., 272, 14.

⁴ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Περὶ Βασιλείου τάξεως, P. G. 112, 828 «ὅτι τὰ Ἀρμενικὰ θέματα ὀφείλουσιν ἀποσωρεύεσθαι εἰς Τεφρικήν εἰς τὸν Βαθὸν Ῥύακα».

⁵ W. M. Ramsay, ἔ. ἀ. σελ. 203.

⁶ J. B. Bury, The ἀπληκτα of Asia Minor, Βυζαντις 2 (1911-12) 223-224.

⁷ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Περὶ Θεμάτων, Βόνν., 31, 15.

⁸ Ramsay, ἔ. ἀ. σελ. 75-76.

⁹ Rl. ἀν. σελ. 266. Βλ. ἐπίσης Ernst Honigmann, Die Ostgrenze des Byzantinischen Reiches, Byzance et les Arabes, τόμ. 3 (1935) 60.

¹⁰ Syn. CP. 84, 2.

λόγησιν τῆς ἰδρύσεως τοῦ μοναστηρίου. Ἡ στάσις, ὡς γνωστόν, διήρκεσε τέσσαρα ἔτη (976 - 979), ὁ δὲ Ἰγνάτιος ἦτο ἡγούμενος τῆς μονῆς κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἔτι ὁ Ἰγνάτιος ἐκ νηπιακῆς ἡλικίας ἀνετέθη ὑπὸ τῶν γονέων αὐτοῦ τῷ Θεῷ «ὡς ἄλλος τις νέος Σαμουήλ, καὶ ὑπὸ τοῦ θείου Βασιλείου, τοῦ συνησαμένου τὴν μονήν, πᾶσαν τὴν μοναχικὴν ἀκρίβειαν παιδευθεὶς καὶ διὰ πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν βαθμῶν διελθὼν χειροτονεῖται πρεσβύτερος. Τῶν δὲ πατέρων τῆς μονῆς ἐν Χριστῷ τελειωθέντων προχειρίζεται ἡγούμενος»¹, δυνάμεθα μετὰ πιθανότητος νὰ συναγάγωμεν ἔτι τὸ μοναστήριον ἰδρῦθῃ πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰγνατίου, ὁ ὅποιος θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτο πλέον μεσήλιξ κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Σκληροῦ, ἐφ' ὅσον τρίτος μετὰ τὸν συστήσαντα τὴν μονὴν Βασίλειον προχειρίσθη ἡγούμενος. Ὅθεν οἱ χρόνοι, εἰς τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ τοποθετηθῇ ἡ ἰδρυσις τῆς μονῆς, εἶναι οἱ τελευταῖοι τοῦ Θ' ἢ οἱ πρῶτοι τοῦ Ι' αἰῶνος.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τοῦ συναξαρίου, ἐφ' ὅσον δεχόμεθα τὴν ἀποψιν τοῦ Delehaye ὅτι τοῦτο ἐγράφη πρὸς χρῆσιν τοῦ μοναστηρίου τοῦ Βαθυρρύακος, ἢ περὶ τῆς στάσεως τοῦ Σκληροῦ μνεῖα δεικνύει ὅτι τοῦτο ἐγράφη πάντως μετὰ τὸ 979 μ.Χ., ἀλλ' οὐχὶ πολὺ βραδύτερον τούτου, διότι ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται ὁ συγγραφεὺς προκειμένου περὶ τοῦ Σκληροῦ, «ὁ ἄνομος ἀνάρτης, ὁ ἀθεώτατος Σκληρός, ὁ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαταράξας», δεικνύει ἔτι τὰ πάθη δὲν εἶχον ἀκόμη κατασιγάσει.

Θεσσαλονίκη

ΑΛΚΗ ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ - ΝΕΣΤΟΡΟΣ

¹ Syn. CP. ε. α.